

УДК 347.1

DOI: 10.33663/1563-3349-2026-100-209

ISSN 1563-3349

О. М. КЛИМЕНКО

ЗАСАДИ ПРИВАТНОГО ПРАВА В ОНОВЛЕНОМУ ПРОЄКТІ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Аналізуються засади приватного права, запропоновані Проектом Цивільного кодексу України (реєстр. № 15150 від 09.04.2026) для закріплення у статті 3 Глави 1 «Джерела та засади приватного права». Розглянуто концептуальні вектори та наукові позиції щодо вибору моделі й оновлення переліку засад приватного права у ході правотворчої роботи з рекодифікації цивільного законодавства. Висвітлено концептуальні підходи до їх систематизації на засадах внутрішньої єдності та інтеграційної функціональності. Оцінено сутнісно-змістовне наповнення і регулятивне значення засад, їх відповідність конституційним основам, потенційні ризики правозастосування. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення, зокрема у світлі судової практики та практики Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: *засади/принципи приватного/цивільного права; конституційні основи; публічний порядок; публічний (суспільний) інтерес; судова практика; практика ЄСПЛ.*

Klymenko Oksana. Principles of private law in the updated Draft Civil Code of Ukraine

The article is devoted to the analysis of the principles of private law proposed in the Draft Civil Code of Ukraine (registry No. 15150 of April 9, 2026) for incorporation into Article 3 of Chapter 1 "Sources and Principles of Private Law". The study examines conceptual vectors and scientific positions regarding the choice of model and the updating of the list of private law principles in the course of legislative work on the recodification of civil legislation. Conceptual approaches to their systematization are highlighted, based on internal coherence and integrative functionality. The substantive content and regulatory significance of the principles are assessed, together with their compliance with constitutional foundations and potential risks of law enforcement. Recommendations for

© КЛИМЕНКО Оксана Михайлівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету; ORCID: 0000-0001-6509-902X; e-mail: oksana_home@ukr.net

improvement are formulated, particularly in light of judicial practice and the case law of the European Court of Human Rights.

Key words: *principles of private/civil law; constitutional foundations; public order; public (societal) interest; judicial practice; ECtHR case law.*

Постановка проблеми. З часу актуалізації у 2019 році наукової дискусії про необхідність оновлення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) через застарілість його окремих положень і потребу в модернізації, зокрема через гармонізацію з європейським правом, нині маємо можливість констатувати масштабність та оцінити результати цього, без перебільшення, революційного законотворчого проекту. Започаткований шляхом інституціоналізації правотворчої роботи для комплексної рекодифікації цивільного законодавства [1], цей процес набув стратегічних орієнтирів у парламентських програмних документах з питань правової політики [2], об'єктивації в нових редакціях перших двох книг ЦК України у законопроектах № 14056 та № 14057 [3], зрештою – на основі остаточного вибору системної моделі рекодифікації його кульмінаційним результатом став єдиний цілісний документ, поданий на розгляд Верховної Ради України, у вигляді проекту Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного), реєстр. № 14394 від 22.01.2026 [4]. Обрана модель покладена в основу оновленої редакції, зареєстрованої як Проект Цивільного кодексу України (реєстр. № 15150 від 09.04.2026) та прийнятої парламентом у першому читанні 28 квітня 2026 року [5] (далі – Проект).

Цим Проектом, яким, серед іншого, передбачена консолідація деяких інститутів/підгалузей приватного права (як сімейного, міжнародного приватного), планується замінити чинний ЦК України. Тож, наукове осмислення новел, висвітлення деяких дискусійних аспектів пропонування юридичних конструкцій у проекції вироблення конструктивних рекомендацій для вдосконалення, забезпечення системності, правової визначеності та ефективності базового акта законодавства, що охоплює найбільшу сферу правового регулювання – простір приватних суспільних відносин – є нагальним завданням для всіх представників наукової правничої спільноти. Адже, як слушно наголосив Голова Верховної Ради України Р. О. Стефанчук під час розгляду парламентом питання про прий-

няття Проекту в першому читанні, це – «важлива кодифікація для всіх і кожного» [6].

Аналіз останніх публікацій. Стратегічні напрями модернізації цивільного законодавства України, й зокрема оновлення загальних засад приватного права, було окреслено у Концепції оновлення ЦК України, підготовленої членами Робочої групи, утвореної постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 650 [7, с. 3]. Згідно з пунктом 1.3 цієї Концепції заплановане уточнення положень переліку загальних засад цивільного законодавства (стаття 3 ЦК України) передбачало закріплення його відкритої моделі з поширенням засад не тільки на законодавство, а й на функціонування всієї приватноправової системи, що має розширити інструментарій судової практики. Наголошено на уточненні окремих засад (наприклад, визначенні принципу свободи договору як принципу свободи правочину), а також включенні новітніх принципів, зокрема: свободи творчої діяльності, інформаційного обміну, захисту приватності, недопустимості свавільного втручання у геном людини, сферу репродукції людини, сферу інформації про особу та персональних даних [7, с. 7-8].

У розвиток окреслених підходів траєкторії модернізації статті 3 ЦК України висвітлено у монографічному дослідженні, підготовленому авторським колективом Робочої групи з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України у 2021 році [8]. В ній Головою Робочої групи Р.О. Стефанчуком та її науковим координатором Н.С. Кузнєцовою наголошено на відновленні традиційних для приватного права диспозитивних засад у регулюванні договірних відносин, що значною мірою розширило ініціативу сторін і загалом збагатило майновий оборот новими договірними конструкціями [8, с. 6]. Під авторством заступника Голови Робочої групи О. О. Кота представлена загальна концепція закріплення засад (принципів) цивільного законодавства, із посиленою аргументацією на основі порівняльно-правового аналізу. Запропоновано розглянути можливість, з огляду на практику Конституційного Суду України, включити до переліку основних засад цивільного права принцип правової визначеності, а з урахуванням європейського досвіду – віднести до загальних засад цивільного законодавства правило про неприпустимість зловживання суб'єктивними цивільними правами [8, с. 74-77]. Послідов-

ність позицій знайшла відображення у наступних наукових працях автора [9, с. 241-245]. Акцентуючи на концептуальному значенні засад (принципів) приватного права, науковець слушно відзначає важливість глибини їх змістовного наповнення у статті 3 Проекту та закріплення у відкритому переліку, що свідчить про визнання права живою системою, яка розвивається разом із суспільством [10; 11].

Метою цього дослідження є авторський науковий аналіз засад приватного права, запропонованих Проектом (реєстр. № 15150 від 09.04.2026) для закріплення у статті 3 Глави 1 «Джерела та засади приватного права» Розділу I «Основні приписи» Книги першої «Загальна частина» ЦК України, зокрема щодо їх внутрішньої цілісності, інтеграційної функціональності, відповідності конституційному базису, наявності потенційних ризиків правозастосування, а також вироблення рекомендацій для можливого вдосконалення окремих положень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проект, як зазначено у пояснювальній записці до нього, спрямований на формування сучасної нормативної основи приватного права, здатної відповісти на виклики XXI століття (цифровізація, розвиток нових економічних моделей, трансформація майнового обігу, ускладнення договірних та недоговірних конструкцій, транскордонність відносин), та забезпечує системність кодифікації, єдність понятійного апарату, узгодженість міжінститутних зв'язків і послідовну реалізацію засад приватного права в усіх сегментах юридичного регулювання [12, с. 4]. Відносячи засади приватного права до «материнської» частини кодифікації, законодавець визначає завдання їх утвердження і послідовної реалізації: закріплення розширеного і відкритого переліку засад цивільного законодавства (юридична рівність і недискримінація, приватна автономія, свобода договору, добросовісність, справедливість, розумність, заборона зловживання правом тощо) та забезпечення їх реального регулятивного значення при тлумаченні, застосуванні та розвитку норм Кодексу [12, с. 1, 6].

Відповідно до науково-методологічних підходів юридичну конструкцію «загальні засади» в контексті кодифікованого акта розглядають як систему нормативно-правових приписів найвищого ступеня абстракції (норми-принципи), що визначають ціннісний

вектор, концептуальну єдність, межі та методи правового регулювання у конкретній сфері суспільних відносин, що є результатом синтезу теоретичної юриспруденції та практичного інструментарію. Тож це не просто елемент загальної частини чи основних приписів кодифікованого акта, а фундамент, на якому тримається вся архітектура закону. З точки зору функціонального значення, загальні засади є первинними/ визначальними/ базовими елементами права, які втілюють волю законодавця щодо встановлення належного правопорядку в конкретній сфері суспільних відносин, обмежують свавілля при правозастосуванні, заповнюють лакуни (прогалини) у правовому регулюванні за відсутності конкретної норми або наявності колізій. По суті, загальні засади слугують «генетичним кодом» кодексу – визначають правовий ландшафт у відповідній сфері суспільних відносин, виступаючи водночас інструментом прямої дії як за відсутності конкретної норми правового регулювання, так і для тлумачення норм усієї підсистеми базової галузі, а також «правовим фільтром» у правозастосуванні, що може порушити правовий баланс та призвести до несправедливості (наприклад, у разі зловживання правом, порушення принципів справедливості та розумності).

Особливості змісту, нормативної природи та функцій загальних засад Кодексу обумовлюють їх особливе значення: охоплюючи всю структуру нормативно-правового акта, вони забезпечують внутрішню несуперечливість його системи, синхронізують засадничі приписи його інститутів (у тому числі за принципом взаємодії загального – спеціального закону), та об'єктивуються у чітких термінах і конструкціях, що мають кореспондувати засадам конституційного правопорядку, а відповідно – нормам Основного Закону.

Слід відзначити, що дискусійне питання щодо пропонованої Проектом № 14394 подвійної назви «Цивільний кодекс України/ Кодекс права приватного» набуло законодавчого вирішення в аналізованому Проекті № 15150: у новій редакції автори відмовилися від паралельної назви – «Кодекс права приватного», зберігши єдину офіційну назву «Цивільний кодекс України». Таке рішення є важливим кроком у бік правової визначеності та відповідає традиції континентального права. Зазначене, втім, не усуває доктринальних дискусій у контексті: традиції континентального права щодо поділу права на публічне і приватне, єдності права та «публіцизації

приватного права» [13], співвідношення приватного і цивільного права/законодавства. Зазначимо, що для цілей цього аналізу ми виходимо з концепції, окресленої в Преамбулі Проекта, згідно з якою термінологічні означення «приватні» та «цивільні» для відносин, які визначають сферу дії Кодексу, ототожнені, як і їх елементи – права і обов'язки суб'єктів таких (приватних) відносин.

Основні приписи про засади приватного права Проектом втілено у статті 3, якою передбачено, що «приватні відносини ґрунтовано на засадах приватного права» (частина перша), та встановлено перелік із дванадцяти принципів приватного права (частина друга), який не є вичерпним (частина третя). Аналіз представленого переліку засвідчує наміри розробника узгодити класичний пандектний підхід (систематизація на основі чіткої інституційної структури) із сучасними процесами уніфікації приватного права в Європі, акцентуючи увагу на антропоцентричних цінностях (правах людини) та посиленні стандартів добросовісності, що відповідає сучасним тенденціям розвитку європейської традиції цивільного права. Водночас зміст окремих положень вказаної статті Проекту та послідовність їх викладу, з науково-методологічної точки зору, потребують уточнення, зокрема на рівні осмислення та праворозуміння функції засад приватного права щодо забезпечення інтегральної системності Кодексу, а також для їх ефективного правозастосування.

Так, викладені у переліку дванадцять засад (частина друга статті 3) можна систематизувати, надавши їм відповідної юридичної логіки та встановивши тим самим ієрархію принципів на основі вибору класифікації, наприклад за установчим/позитивно-зобов'язуючим та забороняючим/негативно-правовим змістом, або за критеріями/видами, як-от:

– *екзистенційні (сталі) засади*: юридична рівність (пункт 1); приватна автономія (пункт 2); неприпустимість свавільного втручання у сферу приватного життя людини (пункт 7); заборона протиправного позбавлення права власності (пункт 8);

– *функціональні засади*: диспозитивність (пункт 3); свобода договору або іншого правочину (пункт 9); свобода підприємницької діяльності, що не заборонена законом (пункт 10);

– *оціночно/етично-коригуючі засади* (стандарти поведінки) [14]: справедливість (пункт 4), добросовісність (пункт 5), розум-

ність (пункт 6); недопущення отримання переваг зі своєї протиправної та/або недобросовісної поведінки, заборона зловживання правом (пункт 11);

– *гарантійні засади*: судовий захист (пункт 12).

Здійснення такої систематизації дає можливість усунути певну юридико-змістовну тавтологічність або конкуренцію засад. До прикладу, «приватна автономія» (пункт 2) в змістовно-правовому значенні є родовою категорією щодо принципів «свобода договору/правочину» (пункт 9) та «диспозитивність» (пункт 3). Дотримуємося позиції, що, з точки зору законодавчої техніки, надмірне роздрібнення принципів може призвести до їх конкуренції при судовому тлумаченні. Сутнісно-змістовної консолідації приписів щодо «приватної автономії» можна досягти шляхом об'єднання пунктів 2, 3, 9 в одну комплексну засаду, приміром, із таким формулюванням: «свобода та автономія волі суб'єктів приватного права», що дозволить усунути дублювання та внутрішню конкуренцію положень.

Посутній аналіз засад приватного права дає підстави звернути увагу й на окремі потенційні ризики їх правозастосування. Так, тріада оціночно-поведінкових стандартів «справедливість, добросовісність, розумність», які розмежовані по пунктах 4, 5, 6 частини другої статті 3, у судовій практиці розглядаються в сполучності як критерії, що визначають межі принципу «свободи договору» (пункт 9), а одночасно слугують межами саморегулювання. На цьому наголошується, зокрема, при тлумаченні судом пункту 3 статті 3, статті 627 ЦК України [15].

Аналіз засад «приватна автономія» (пункт 2) та «неприпустимість свавільного втручання у сферу приватного життя людини» (пункт 7) свідчить про можливість їх конкуренції, а також потребу в кореляції зі змістом статті 32 Конституції України [16], яка гарантує недоторканність особистого і сімейного життя, та статтею 8 Європейської конвенції про захист прав людини (далі – Конвенція) [17], що встановлює право на повагу до приватного і сімейного життя. Така кореляція необхідна для забезпечення балансу з огляду на подвійність контексту: з одного боку, між свободою приватної автономії та захистом приватності, з другого – між правом на приватне життя і публічними (суспільними) інтересами, та

є актуальною у світлі практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [18].

Заборона протиправного позбавлення права власності (пункт 8) є прямою імплементацією припису частини четвертої статті 41 Конституції України. Втім більш слушним було б викласти цю засаду релевантно конструкції, використаній у статті 1 Протоколу 1 до Конвенції, з акцентом на «справедливий баланс» в інтересах суспільства. ЄСПЛ у своїй практиці послідовно наголошує, що необхідність досягнення такого балансу відображена в цілому в структурі статті 1 Протоколу 1 [19]. Тож відповідні тлумачні інтерпретації ЄСПЛ можуть слугувати дороговказами для вдосконалення юридичної формули цієї засади.

У співставленні сфер дії засад «свобода договору або іншого правочину» (пункт 9) та «заборона зловживання правом» (пункт 11) також бачимо їх перетин, а отже – потенційний ризик конфлікту. У цьому контексті доцільно розглянути можливість закріпити в якості засади заборону суперечливої поведінки – принцип «естопель» (*venire contra factum proprium*), що розглядається як складова принципу добросовісності, на що також звертають увагу практикуючі судді [14, с. 62]. Відзначимо також сумнівність конструкції: «недопущення отримання переваг зі своєї протиправної та/або недобросовісної поведінки» (пункт 11), що посутньо допускає неправову поведінку, забороняючи лише отримувати з неї вигоду. У доктрині приватного права, як і в загальноправовій доктрині, акцент робиться на забороні протиправної та недобросовісної поведінки як такої, а не лише на недопущенні отримання переваг від неї.

Беручи до уваги те, що загальні галузеві засади як ціннісно-орієнтовані норми-принципи формують юридичний ландшафт усієї сфери правового регулювання приватних відносин, певного коригування потребує формулювання частини першої статті 3 Проекту: «приватні відносини ґрунтовано на засадах приватного права». Адже приватні відносини як соціальне явище об'єктивно виходять за межі правового регулювання Кодексу, який є юридичною рамкою лише для сфери впливу позитивного права. Тож, очевидно, що має йтися про законодавче покриття цієї сфери – визначення для неї нормативної рамки в моделі загального правопорядку. Більш коректним, на нашу думку, може бути формулювання на кшталт:

«приватні відносини регулюються на засадах приватного права» або «регулювання приватних відносин здійснюється на засадах приватного права».

З огляду на системоутворюючу функцію загальних засад приватного права, доречно звернути увагу на сутнісний зв'язок приписів статті 3 Проекту з положеннями абзаців 2-4 його Преамбули, зміст яких засвідчує антропоцентричну концепцію оновлення ЦК України, що безпосередньо слідує також з абзацу 6 Преамбули. Так, включене до абзацу 2 Преамбули положення про те, що найвищою метою, засадничими цінностями приватного (цивільного) права є служіння вільному розвитку особистості, забезпечення поваги до людської гідності, автономії волі та неприпустимість втручання у приватне життя, за змістом релевантно кореспондує засадам, закріпленим у пунктах 2, 7 статті 3 Проекту. Визнання того, що особисті права становлять підвалини приватного права, а їхні прояви є еманациєю гідності та автономії людини (абзац 3 Преамбули), по суті, утверджує вихідну ідею про природність людських прав, юридична формалізація яких походить з визнання на рівні Основного Закону Людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю, а також встановлення позитивного обов'язку держави щодо забезпечення її прав і свобод (стаття 3 Конституції України). Установлюючи непорушність права приватної власності як засаду економічної свободи та особистої незалежності й утверджуючи свободу договору і свободу підприємництва (абзац 3 Преамбули), Проектом встановлюються відповідні засадничі гарантії (пункти 8, 9 частини другої статті 3). Водночас з метою забезпечення єдності правового регулювання приватно-правового простору передбачено, що система засад і приписів, встановлених цим Кодексом, становить основу приватного права, що його застосовують в Україні (абзац 7 Преамбули). Такий сутнісно-змістовний зв'язок загальних засад приватного права з положеннями Преамбули, які за правилами юридичної техніки є нормами-цілепокладання, формує загальну рамку Кодексу щодо його функціонального призначення як інструмента забезпечення правопорядку в просторі приватної свободи, центральним суб'єктом якого є Людина, а відповідно – визначає підвалини (термін використаний, зокрема, у назві Глави 21 Проекту)

кожного з інститутів Кодексу, що відповідає загальним засадам конституційного правопорядку в Україні.

У цьому контексті на увагу заслуговує інститут правового статусу юридичної особи публічного права (далі – ЮОПП) (Глава 9 Розділу II – «Суб'єкти» Книги першої), зокрема щодо визначення засад участі таких суб'єктів у приватних відносинах, чому присвячена стаття 188 Проекту. В її частині першій зазначено, що ЮОПП діє у приватних відносинах на рівних правах з іншими суб'єктами таких відносин, що кореспондує загальному принципу юридичної рівності суб'єктів приватних відносин (пункт 1 частини другої статті 3 Проекту). Таким чином, статус суб'єкта приватних відносин поширюється також на державу, Автономну Республіку Крим, територіальну громаду, які відповідно до статті 189 діють як ЮОПП. Це породжує низку дискусійних питань уже на рівні засад приватного права, зокрема в контексті співвідношення приватно-правових принципів із публічно-правовою природою зазначених суб'єктів. Так, принцип юридичної рівності (пункт 1 частини другої статті 3) у проекції участі таких ЮОПП, на нашу думку, має трактуватися як «рівність можливостей та відповідальності». Засади «приватної автономії» та «диспозитивності» (пункти 2, 3 частини другої статті 3) потребують кореляції з урахуванням загальних засад конституційного правопорядку, закріплених у статті 19 Конституції України: якщо для фізичної особи діє правило: «дозволено все, що не заборонено» (частина перша), то такі ЮОПП у приватних відносинах підпорядковуються принципу: «тільки те, що передбачено законом» (частина друга). А «приватна автономія» таких ЮОПП перебуває виключно в межах їхньої цільової компетенції (що кореспондує суспільним інтересам). Засада приватного права щодо «добросовісності» (пункт 5 частини другої статті 3 Проекту) для таких суб'єктів має трактуватися крізь принцип «належного урядування» (good governance), що набув розвитку у практиці ЄСПЛ [20]. У цьому ж ракурсі відповідного осмислення потребує «заборона зловживання правом» (пункт 11 частини другої статті 3), а також засада «юридичної рівності» (пункт 1 частини другої статті 3), зокрема в контексті вирішення питань про відчуження об'єктів приватної власності з мотивів суспільної необхідності (частина третя статті 40 Проекту). Адже Проектом пропонується закріпити презумпцію приватних відносин, що вміщена у

частині другій статті 1: відносини вважаються приватними, якщо їхній публічний характер не визначений законом або не впливає з суті відносин. При тому, що законом передбачений адміністративний порядок вчинення процедурних дій, прийняття процедурних рішень у сфері відчуження об'єктів права приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності [21], питання викупу таких об'єктів, визначення викупної вартості, зокрема включення складових збитків, зобов'язань перед третіми особами, упущеної вигоди тощо, зберігають приватноправовий контекст. Слід звернути увагу, що ЄСПЛ дедалі частіше застосовує принцип справедливого балансу між загальним інтересом та приватним правом у питаннях захисту власності в контексті статті 1 Протоколу 1(2) до Конвенції, зокрема щодо контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів. При цьому цивільно-правові концепції Суд поширює і на сферу державних закупівель, акцентуючи на важливості неперевищення державою своїх широких меж розсуду [22]. І хоча юрисдикція ЄСПЛ має предметом публічні порушення, його рішення прямо впливають на приватне право через концепцію «позитивних зобов'язань держави» за Конвенцією.

Згідно з Проектом систематизацію положень Книги третьої «Право речове» пропонується здійснити на основі загальних приписів про речові права (Розділ I), серед яких визначено «Підвалини речових прав» (Глава 21), що включають також засади речових прав (§ 1). Структура вказаного § 1 вміщує статтю 357 – «Засадничі приписи речових прав», назва якої формує враження більш широкого охоплення предмета правового регулювання, ніж визначення засад цього правового інституту. Втім аналіз її положень засвідчує, що загалом стаття розвиває засади приватного права (стаття 3 Проекту), встановлюючи спеціальні принципи, зокрема: слідування речового права за річчю (частина перша); індивідуалізації речового права за об'єктом (частина друга); безстроковості речового права (частина третя); збереження речового права незалежно від втрати володіння (частина четверта); захисту від будь-яких порушень (частина шоста).

Аналіз положень цієї статті у порівнянні до її редакції в Проекті № 14394 засвідчує, що Проектом № 15150 внесено до неї низку змін, що заслуговують окремої уваги. По-перше, у частині чет-

вертій у попередній редакції: «Втрата посідання річчю не припиняє речового права на неї» слова «втрата посідання» замінено на «втрата володіння», що відображає термінологічне уточнення і, що важливіше, – більш точне розмежування понять «посідання» і «володіння» в системі речового права. По-друге, і це найбільш суттєво, Проектом №15150 виключено частину сьому попередньої редакції, якою встановлювався пріоритет речових прав над іншими майновими правами, що містило потенційний ризик конфлікту з принципом свободи договору та принципами справедливості й добросовісності. Таке рішення розробника свідчить про прагнення до більшої збалансованості між абсолютним характером речових прав та засадами диспозитивності приватного права, хоча й залишає відкритим питання про необхідність законодавчого врегулювання пріоритету прав у ситуаціях конкуренції. Втім деякі принципи залишилися поза рамкою цієї статті, наприклад, щодо публічності речових прав. Слідуючи загальній концепції Проекту та виходячи з доцільності системного закріплення засад, виправданим, на нашу думку, було б доповнити статтю 357 Проекту відповідними нормами. Водночас окремі її положення заслуговують на уточнення. Це стосується, зокрема, припису частини третьої щодо безстроковості речових прав, що може суперечити принципу розумності (частина шоста статті 3 Проекту), адже деякі речові права за своєю природою мають строковий характер (сервітут, суперфіцій). Разом із тим позитивна еволюція законодавчої роботи, що засвідчена Проектом № 15150 стосовно частини сьомої, є прикладом того, як широкі фахові дискусії справляють вплив на процес законотворення.

Про системно-інтеграційне значення загальних засад приватного права в проекції зобов'язального права (Книга п'ята Проекту – «Право зобов'язань») можемо судити за контекстом положень статті 708 «Засади зобов'язань» (§ 1 Глави 53 Розділу I «Загальні приписи про зобов'язання»). Прогресивність її концепції полягає в синтезі та композиційності як системи основних засадничих положень інституту зобов'язань, які деталізують загальні засади приватного права, водночас вводять сучасні принципи: щодо екологічності, інформаційного обміну, конфіденційності, недискримінації (пункти 4-7 частини другої). Комплексний аналіз цих норм дає можливість висловити деякі міркування. Так, включене до части-

ни першої цієї статті застереження про «публічний порядок» за його широкого тлумачення може створювати певні правові колізії, зокрема у співвідношенні з принципом свободи договору (пункт 9 частини другої статті 3 Проекту). Уникнути конфліктної інтерпретації можна шляхом конкретизації поняття «публічний порядок», наприклад, через конституційні цінності та міжнародні стандарти. Так само збалансування потребує вимога щодо здійснення сторонами у зобов'язанні їхніх прав та виконання обов'язків із додержанням принципу охорони довкілля та сталого розвитку (частина п'ята статті 708), що завжди втілює імперативний характер, із загальними засадами диспозитивності та приватної автономії (пункти 2-3 частини другої статті 3 Проекту). Слідуючи загальній концепції Проекту, слушно розглянути можливість доповнити цю статтю принципом пропорційності, акцентувавши увагу на тому, що сторони повинні здійснювати свої права та виконувати обов'язки пропорційно меті зобов'язання без надмірного обтяження іншої сторони. Закріплення принципу правової визначеності варто розглянути в якості запобіжника для ризиків появи невизначених зобов'язань (наприклад, щодо надання інформації).

Стаття 1410, якою визначено засади відповідальності за шкоду (Глава 91 «Відповідальність за шкоду» Розділ III «Недоговірні зобов'язання» Книги п'ятої «Право зобов'язань»), загалом кореспондує засадам приватного права, але також потребує уточнення деяких унормувань, зокрема: частини п'ятої щодо встановлення меж компенсації моральної шкоди, що має бути справедливою, розумною, з урахуванням обставин справи. Доцільним було б доповнити статтю принципом пропорційності щодо відшкодування завданої шкоди без надмірного тягаря, а також закріпити принцип превенції, визначивши, що метою відповідальності за шкоду є не лише компенсація вже завданих втрат, а й запобігання порушенням прав у майбутньому. Це відповідає доктринальним підходам деліктного права щодо визначення подвійного характеру інституту відшкодування шкоди – компенсаційного і стимулюючого (в сенсі стримання), згідно з якими превентивна функція відповідальності розглядається як необхідний елемент юридичного механізму ефективного захисту прав.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Загальні засади приватного права в архітектоніці кодифікованого акта при-

ватного права є нормами–принципами найвищого рівня абстракції, які виконують функцію «генетичного коду» Кодексу. Проведений науковий аналіз положень Проекту щодо закріплення засад приватного права засвідчує наміри розробника узгодити класичний пандектний підхід (систематизація на основі чіткої інституційної структури) із сучасними процесами уніфікації приватного права в Європі, акцентуючи увагу на антропоцентричних цінностях (права людини) та посиленні стандартів добросовісності. У поєднанні з приписами–цілепокладання Преамбули засади приватного права забезпечують єдність правового регулювання та слугують рамкою позитивного права у сфері приватноправових відносин, що відповідає конституційній моделі правопорядку в державі, водночас вони виступають інструментом прямої дії, заповнюють прогалини та обмежують свавілля правозастосування.

Оновлення ЦК України через закріплення загальних засад (стаття 3) та їх конкретизацію в інститутах цивільного права (як: речове право, право зобов'язань, деликтне право – відповідальність за шкоду) є ключовим етапом комплексної рекодифікації приватного права. Системний аналіз юридичних конструкцій щодо установлення засад виявляє низку дефектів: дублювання принципів, нечіткість окремих формулювань, ризик конкуренції між засадами, потребу їх узгодження з конституційними основами та міжнародними стандартами. Відтак пропонується Проектом модель закріплення засад приватного права (стаття 3) для ефективного правозастосування потребує їх систематизації на основі структурної ієрархізації та консолідації окремих змістовних складових, що виступають елементами визнаних правозастосовних конструкцій.

Сильні сторони Проекту полягають у розгортанні загальних засад приватного права та їх конкретизації на рівні окремих інститутів (нові статті: 357 – засади речового права, 708 – засади зобов'язання, 1410 – засади відповідальності за шкоду). Втім деякі юридичні конструкції в системному зв'язку і співставленні залишають простір для дискусій щодо їх вдосконалення. В їх розвиток можуть слугувати, зокрема, наступні рекомендації: уточнити межі імперативних норм – закріпити баланс між свободою договору та публічними (суспільними) інтересами; конкретизувати поняття «публічний порядок»; впровадити принцип пропорційності, зокрема в композиції засад права зобов'язань (в сенсі врівноваження

свободи договору обмеженнями, що впливають із захисту слабшої сторони) та у питаннях про відповідальність, відшкодування шкоди та компенсацію, у тому числі у співставленні з категорією «домірність» (як критерій оцінки умов договору, особливо щодо штрафних санкцій чи неустойки); уніфікувати термінологію в контексті узгодження понять «добросовісність», «справедливість», «розумність» у всіх інститутах.

Водночас для досягнення внутрішньої узгодженості та ефективності необхідно доповнити засадничі положення окремих інститутів характерними для них принципами, уточнити межі імперативності, закріпити превентивний і пропорційний характер відповідальності.

Важливо відзначити також сучасну тенденцію, за якої загальна акцентуалізація на антропоцентричних цінностях поєднується із принципом забезпечення балансу між приватною автономією та публічними (суспільними) інтересами, що заслуговує на концептуальне посилення в Проекті, у тому числі на рівні окремих інститутів цивільного права.

1. Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України: постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text>. 2. План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2021 рік: постанова Верховної Ради України від 2 лютого 2021 р. № 1165-IX (пп. 368, 369). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-20?find=1&text=%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%84#w1_1. 3. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої : реєстр. № 14056 від 21.09.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356> ; Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої : реєстр. № 14057 від 21.09.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57355>. 4. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) : реєстр. № 14394 від 22.01.2026 (знятий з розгляду 28.04.2026). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3283743>. 5. Проект Цивільного кодексу України: реєстр. № 15150 від 09.04.2026 (статус 28.04.2026: прийнято за основу з урахуванням пропозицій Комітету). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3405381>. 6. Пленарне засідання Верховної Ради України 28.04.2026. Телеканал «Рада». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HfFs1U0j4Hc>. 7. Концепція оновлення Цивільного кодексу України: Рекодифікація цивільного законо-

давства України. Київ, 2020. URL: <https://www.rada.gov.ua/files/kontseptsiia.pdf>. **8.** Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу: монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 690 с. URL: <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Monografiya-Rekodyfikatsiya-tsyvilnogo-zakonodavstva-Ukrayiny.-Vyklyky-chasu.-Pershe-vydannya.-2021.pdf>. **9.** Кот О. О. Загальні засади оновленого цивільного законодавства. *Цивільне право України: погляд у майбутнє*: зб. наук. праць до 70-річчя Н. С. Кузнецової / за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. О. Кота. Одеса: Юридика, 2024. 622 с. С. 237–257. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/TSyvilne_pravo_Ukrayiny_poglyad_u_majbutnye.pdf. **10.** Оновлений Цивільний кодекс України: перспективи та проблеми праворозуміння і правозастосування. 3 квітня 2026. Верховний Суд. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pqrskle11S4>. **11.** Рекодифікація цивільного законодавства: виклики, новели та євроінтеграційний вимір. 10 квітня 2026. Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/2006691/>. **12.** Пояснювальна записка до проекту Цивільного кодексу України: реєстр. № 15150 від 09.04.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3405383>. **13.** Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998–2003. Т. 5. С. 87, 197–198. **14.** Постанова КЦС ВС від 16.05.2018 у справі № 449/1154/14; Постанова ВП ВС від 27.06.2018 у справі № 668/13907/13-ц; Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 461/9578/15-ц. Василь Крат. Принципи приватного права в судовій практиці. Верховний Суд, 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_principi_priv_prava_2023.pdf. **15.** Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 559/1605/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9206556>. **16.** Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. **17.** Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. **18.** Peck v. the United Kingdom: рішення ЄСПЛ від 28.01.2003, заява № 44647/98. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60898%22%5D%7D>}. **19.** East West Alliance Limited v. Ukraine: рішення ЄСПЛ від 23.01.2014, заява № 19336/04, § 168. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140029>. **20.** Rysovskyy v. Ukraine: рішення ЄСПЛ від 20.10.2011, заява № 29979/04, § 70, 71. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107088>. **21.** Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17.11.2009 № 1559-VI (ст. 4-1). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17/find?text=%EF%F0%E8%E2%E>

0%F2%ED#Text. 22. UAB Profarma and UAB Bona Diagnosis v. Lithuania : рішення ЄСПЛ від 07.01.2025, заяви №№ 46264/22 та 50184/22. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-238637> ; Protection of property (Article 1 of Protocol No. 1): Overview of the case-law. Європейський суд з прав людини, 2025. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/overview-2025-eng>

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy. Pro utvorennia robochoi hrupy shchodo rekodyfikatsii (onovlennia) tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy: Postanova № 650. 17.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text>. 2. Verkhovna Rada Ukrainy. Plan zakonoproektnoi roboty na 2021 rik: Postanova № 1165-IX (pp. 368–369). 02.02.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-20?find=1&text=%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%84#wl_1. 3. Verkhovna Rada Ukrainy. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy u zv'iazku iz onovlenniam (rekodyfikatsiieiu) polozhen knyhy pershoi: Reiestr № 14056. 21.09.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356>; 4. Verkhovna Rada Ukrainy. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy u zv'iazku iz onovlenniam (rekodyfikatsiieiu) polozhen knyhy druhoi: Reiestr № 14057. 21.09.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57355>; Verkhovna Rada Ukrainy. Proekt Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy (Kodeks prava pryvatnoho): Reiestr № 14394 (zniatyi z rozghPiadu 28.04.2026). 22.01.2026. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3283743>. 5. Verkhovna Rada Ukrainy. Proekt Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy: Reiestr № 15150 (pryiniato za osnovu 28.04.2026). 09.04.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3405381>. 6. Verkhovna Rada Ukrainy. Plenarne zasidannia 28.04.2026. Telekanal “Rada”. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HtFs1U0j4Hc>. 7. Verkhovna Rada Ukrainy. Kontseptsiiia onovlennia Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy: Rekodyfikatsiia tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy. Kyiv, 2020. URL: <https://www.rada.gov.ua/files/kontseptsiiia.pdf>. 8. Kuznietsova, N. S. (Ed.). Rekodyfikatsiia tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy: vyklyky chasu. Odesa: Vydavnychiy dim “Helvetyka”, 2021. URL: <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Monografiya-Rekodyfikatsiya-tsyvilnogo-zakonodavstva-Ukrainy.-Vyklyky-chasu.-Pershevydannya.-2021.pdf>. 9. Kot, O. O. *Zahalni zasady onovlenoho tsyvilnoho zakonodavstva*. Stefanchuk, R. O., Kot, O. O. (Eds.), Tsyvilne pravo Ukrainy: pohliad u maibutnie (pp. 237–257). Odesa: Yurydyka, 2024. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Tsyvilne_pravo_Ukrainy_poglyad_u_maibutnye.pdf. 10. Verkhovnyi Sud. Onovlenyi Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: perspektyvy ta problemy pravorozuminnia i pravozastosuvannia. 03.04.2026. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pqrskIe11S4>. 11. Verkhovnyi Sud. Rekodyfikatsiia tsyvilnoho zakonodavstva: vyklyky, novelty ta yevrointehratsiinyi vymir. 10.04.2026. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/2006691/>. 12. Verkhovna Rada Ukrainy.

Poyasiuvalna zapyska do proektu Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy: Reiestr № 15150. 09.04.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3405383>. **13.** Shemshuchenko, Yu. S. (Ed.). Yurydychna entsyklopediia (Vol. 5: P–S). Kyiv: Ukr. entsykl., 1998–2003. **14.** Verkhovnyi Sud. Postanovy KCS VS ta VP VS (2018–2021). *Krat. V. Pryntsypy pryvatnoho prava v sudovii praktytsi*. Kyiv: Verkhovnyi Sud, 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_principi_priv_prava_2023.pdf. **15.** Verkhovnyi Sud. Postanova KCS VS u spravi № 559/1605/18. 30.09.2020. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9206556>. **16.** Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy. № 254k/96-VR. 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. **17.** Rada Evropy. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy). 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. **18.** Peck v. the United Kingdom: Rishennia YeSPL, zaiava № 44647/98. 28.01.2003. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60898%22%5D%7D>. **19.** East West Alliance Limited v. Ukraine: Rishennia YeSPL, zaiava № 19336/04, § 168. 23.01.2014. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140029>. **20.** Rysovskyy v. Ukraine: Rishennia YeSPL, zaiava № 29979/04. 20.10.2011. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107088>. **21.** Pro vidchuzhennia zemelnykh dilianok...: Zakon Ukrainy № 1559-VI (st. 4-1). 17.11.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17/find?text=%EF%F0%E8%E2%E0%F2%ED#Text>. **22.** UAB Profarma and UAB Bona Diagnosis v. Lithuania: Rishennia YeSPL, zaiavy №№ 46264/22 ta 50184/22. 07.01.2025. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-238637>; European Court of Human Rights. Protection of property (Article 1 of Protocol No. 1): Overview of the case-law. 2025. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/overview-2025-eng>

Klymenko Oksana. Principles of private law in the updated Draft Civil Code of Ukraine

The article is devoted to the analysis of the principles of private law proposed in the Draft Civil Code of Ukraine (Reg. No. 15150 of 09.04.2026) for incorporation into Article 3 of Chapter 1 «Sources and Principles of Private Law». The study traces the legislative evolution from the initial Draft (Reg. No. 14394 of 22.01.2026) to its updated version (Reg. No. 15150 of 09.04.2026), identifying key amendments, including the removal of the parallel title «Code of Private Law» and substantive changes to Article 357. The study examines conceptual vectors and scholarly positions regarding the choice of model and the updating of the list of private law principles in the course of legislative work on the recodification of civil legislation. Conceptual approaches to their systematization are highlighted, based on internal coherence and integrative functionality, with a proposed author's classification of the twelve principles

into existential, functional, evaluative-corrective, and guarantee-based categories. The substantive content and regulatory significance of the principles are assessed, together with their compliance with constitutional foundations and potential risks of law enforcement. Particular attention is paid to the competitive interplay between principles such as private autonomy, freedom of contract, disposability, and the prohibition of abuse of rights, as well as to the need for their correlation with constitutional guarantees and the standards of the European Convention on Human Rights. The study traces the legislative evolution from the initial Draft (Reg. No. 14394 of 22.01.2026) to its updated version (Reg. No. 15150 of 09.04.2026), identifying key amendments, including the removal of the parallel title «Code of Private Law» and substantive changes to Article 357. The article further examines how the general principles of private law are developed and specified within individual civil law institutions, namely: Article 357 on the foundational rules of property rights, Article 708 on the principles of obligations, and Article 1410 on the principles of liability for damage. The participation of public law entities in private relations and the specific interpretation of private law principles in that context are also addressed. Recommendations for improvement are formulated, particularly in light of judicial practice and the case law of the European Court of Human Rights, including proposals to introduce the principles of proportionality, legal certainty, and the prohibition of contradictory conduct (*estoppel*) into the relevant provisions of the Draft.

Key words: principles of private/civil law; constitutional foundations; public order; public (societal) interest; judicial practice; ECtHR case law.

Дата першого надходження рукопису до редакції: 10.04.2026 р.

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.04.2026 р.

Дата публікації: 28.04.2026 р.